

ӘЛЕУМЕТТІК САЯСАТ: АНЫҚТАМАСЫ, МІНДЕТТЕРІ МЕН БАСЫМДЫҚТАРЫ

Әбутәліп Әсілжан

asyl_95@bk.ru

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Әлеуметтік ғылымдар факультеті Әлеуметтану
кафедрасының магистранты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – ә.ғ.к. Мұхамбетова Қ.А.

Қазіргі қоғамның басты ерекшелігі қоғам дамуында бірге жүретін әлеуметтік мәселелерді тұжырымдамалық түрде шешу қажеттілігін түсіндіреді. Қазіргі заманғы әлеуметтік саясат негізінен ХІХ-ХХ ғасырларда қалыптасқан, онда түрлі әлеуметтік іс-шараларды көбіне жергілікті қауымдастықтар, шіркеулер, билеушілер немесе жеке тұлғалар өткізген. Бұндай іс-шаралар қамқорлыққа алу, қайырымдылық жасау, өзара көмек көрсету сияқты әртүрлі формада өтетін. Бастапқыдатөтенше жағдайлардың құрбандарына (су тасқыны, өрт, эпидемия), өмір сүру деңгейі төмен адамдарға, қандай да бір себептерменөзін-өзі қамтамасыз ете алмайтын немесемүмкіндігі шектеулі адамдарға, қамқоршысынан айырылғандар сияқты жандарға қатысты болған. Храналогияға сүйенсек ХVІІ-ХІХ ғасырда «кедейлер» туралы алғашқы заңдар қабылданды, ал ХІХ ғасырда әлеуметтік саясат мемлекеттің ішкі саяси қызметінің бағыты ретінде қазіргі заманғы келбетіне ие болды. ХХ ғасырда әлемнің көптеген дамыған елдері әлеуметтік саясаттың түрлі үлгілерін жүзеге асыруға кірісті [3].

Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер қоғамның экономикалық және саяси даму дәрежесінің маңызды индикаторы болып табылатын әлеуметтік саланың жай-күйіне әсер етеді. Соңғы уақытта дамып келе жатқан әлемдік дағдарыс кезінде осы саладағы жағдайды тұрақтандыру мемлекеттің ішкі саясатының басым бағыттарының біріне айналуға. Қазіргі уақытта Қазақстан үшін мемлекеттік әлеуметтік саясаттың сипаты мен мазмұны туралы мәселе өте күрделі және бір мәнді емес, тіптіғылыми әдебиеттер мен ережелерде әлеуметтік саясаттың мәнін түсіндірудің едәуір санын көруге болады.

Талқылау нәтижелері

Жалпы «Әлеуметтік» сөзі – қазақ халқының дәстүрлі түсінігінде жамағат, қауым, жұртшылық мағынасында қолданылған ұғым. Ал ғылымда терең мағынаданқарасақ «әлеуметтік» сөзі «қоғам» синонимі ретінде қолданылады. "Әлеуметтік"түсініктің әдіснамалық идеяларын шетелдік және Ресейлік әлеуметтік ой классиктері: К.Маркс, Р. Мюнхен, Н. Луманн, Т. Парсонс, Ю. Хабермас, Н. Я. Данилевский, П. Л. Лавров, Н. К. Михайловский т.б. құраған. Қысқаша түрде әлеуметтік сала – өмір-материалдық, өндірістік, саяси, мәдени және рухани саламен қатар, адамдар арасындағы қатынастар мен қатынастардың белгілі бір саласы.Әлеуметтік топтар мен жеке тұлғалардың көбеюін, дамуын немесе жетілуін қамтамасыз ететін жағдайлар мен факторлардың жиынтығын түсіндіреді[2].

"Саясат" термині теориялық деңгейде өте айқын түсіндіріледі,оның мәні билік қатынастарымен, мемлекетпен, саяси партиялармен, қоғамдық-саяси қозғалыстармен, ұйымдармен, жеке азаматтармен байланысты адамдардың өмір сүру саласын көрсетеді. Олардың әрекеттері адамдардың белгілі бір қоғамдастығының өмір сүруіне, олардың ортақ ерік-жігерін, мүдделері мен қажеттіліктерін жүзеге асыруға кепілдік беруге арналған.

Әлеуметтік саясат – бұл көпбағытты түсінік. Оның қоғамдағы институттік мәні үнемі өсіп келеді. Көбіне, "әлеуметтік саясат" – бұл қоғамның негізгі мақсаттарын жүзеге асыру үшін әлеуметтік субъектілер арасында туындайтын қатынастар жүйесі, оның орталығы – адам, сонымен қатар оның өмірін, әл-ауқатын, әлеуметтік дамуын, әлеуметтік қорғау және қауіпсіздігін қамтамасыз ету [1].

Әлеуметтік саланы жаңғырту үдерістері қоғамның әлеуметтік стратификациясының жоғары деңгейінің, ҚР субъектілері ресурстарының біркелкі бөлінбеуінің, әлеуметтік игіліктерге қолжетімділіктегі теңсіздіктің, халықтың әлеуметтік қорғалуының жеткіліксіздігінің себебінен бір мәнді емес сипатқа ие. Осыған байланысты әлеуметтік өзгерістердің теориясы мен практикасы, қоғамдағы әлеуметтік өзгерістерді жүзеге асыруға, адами қарым-қатынас мәселелерін шешуге, лайықты өмір сүру құқығына ықпал ететін әлеуметтік жұмыс проблемалары ерекше өзекті болып отыр.

Әлеуметтік жұмыс әрқашан әлеуметтік-экономикалық жағдайлармен және жүзеге асырылатын қоғамның өмірлік стандарттарымен тығыз байланысты. Әлеуметтік қызмет көрсету сапасын және қызметтерді пайдаланушылардың әртүрлі топтарымен жұмыс істеуді, жаңғырту жағдайындағы атаулы әлеуметтік жобалардың тиімділігін зерделеу әлеуметтік саясат пен әлеуметтік жұмыста барған сайын үлкен маңызға ие болып келеді. Жобалау қызметі халыққа қызмет көрсетудің жаңа түрлерін дайындау немесе ескі түрлерін трансформациялау, әлеуметтік қызметтер нарығын қалыптастыру кезінде даму құралы болып табылады [2]. Әлеуметтік саясат пен әлеуметтік жұмыс өзара байланысты және өзара тәуелді. Бір жағынан, әлеуметтік жұмыс – бұл әлеуметтік саясатты жүзеге асырудың нысаны, тәсілі. Екінші жағынан, әлеуметтік саясат әлеуметтік жұмыста ашып көрсетіледі.

Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер қоғамның экономикалық және саяси даму дәрежесінің маңызды индикаторы болып табылатын әлеуметтік саланың жай-күйіне үлкен дәрежеде әсер етеді. Соңғы уақытта дамып келе жатқан әлемдік дағдарыс процестері аясында осы саладағы жағдайды тұрақтандыру мемлекетіміздің ішкі саясатының басым бағыттарының біріне айналуға, мұны мемлекеттің әлеуметтік саясатынан көруге болады.

Әлеуметтік саясат – бұл субъектілердің (мемлекеттік басқару органдары, жұмыс берушілер, Кәсіподақ және басқа да қоғамдық-саяси құрылымдар) жүзеге асыратын, қоғамды дамыту, қоғам мүшелерінің мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін іске асыру үшін қоғамға қолайлы әлеуметтік жағдайлар жасау, қоғамды дамыту мақсатында мемлекеттің әлеуметтік стратегиясын қалыптастыруға бағытталған іс-шаралар жүйесі, сапасы. Дәл осы әлеуметтік институттар әлеуметтік саясаттың сипаты мен бағытына әсер етеді. Олар қолданыстағы әлеуметтік басымдықтар мен құндылықтар жүйесін қолдайды немесе реформалайды немесе қабылдамайды. Әлеуметтік саясатты қалыптастыру және іске асыру үшін әртүрлі механизмдер қолданылады: құқықтық, қаржылық, салықтық, әкімшілік, саяси.

Әлеуметтік саясат субъектілеріне мемлекет, азаматтық қоғам өкілдері мен институттары кіреді, олар әлеуметтік салада өте белсенді жұмыс істейді. Бұл жекелеген азаматтар мен әлеуметтік топтар, сондай-ақ әртүрлі деңгейдегі заң шығарушы және атқарушы билік органдары, экономиканың мемлекеттік және мемлекеттік емес секторларындағы жұмыс берушілер, қоғамдық ұйымдар және мемлекеттік әлеуметтік саясатты әзірлеуге және іске асыруға әсер ететін басқа да құрылымдар болуы мүмкін. Әлеуметтік саясаттың негізгі субъектісі – мемлекет.

Әлеуметтік саясаттың объектісі тұтастай алғанда қоғам болып табылады, ол құрылымы мен құрамы жағынан әртүрлі. Олар түрлі негіздер бойынша жүзеге асырылуы мүмкін. Әлеуметтік саясат объектілерді саралауды қажет етеді, мысалы адамдардың жұмыс істеу қабілеті, өмір сүру деңгейі, денсаулық жағдайы, жасы және басқа да әлеуметтік және демографиялық сипаттамалары негіз бола алады. Қоғамның әрбір мүшесіне қатысты бірыңғай қағидалар мен ең төменгі әлеуметтік кепілдіктер болуы керек. Сонымен қатар, бірінші кезекте халықтың осал топтарына атаулы әлеуметтік саясат (яғни халықтың нақты топтарына арналған) жүргізілуі тиіс. Дәл осы әлеуметтік институттар әлеуметтік саясаттың

сипаты мен бағытына әсер етеді. Олар қолданыстағы әлеуметтік басымдықтар мен құндылықтар жүйесін қолдайды немесе реформалайды немесе қабылдамайды. Әлеуметтік саясатты қалыптастыру және іске асыру үшін әртүрлі механизмдер қолданылады: құқықтық, қаржылық, салықтық, әкімшілік, саяси.

Әлеуметтік саясаттың басты мақсаты – халықтың еңбек және шаруашылық белсенділігін ынталандыру негізінде Қазақстан азаматтарының өмір сүру деңгейі мен сапасын арттыру, әрбір еңбекке қабілетті адамға өзінің еңбегімен және іскерлігімен отбасының әл-ауқатын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін жағдайлар жасау. Бұл ретте мемлекет зейнеткерлер, мүмкіндігі шектеулі жандар, көп балалы отбасылар, еңбекке жарамсыз азаматтар алдындағы өзінің әлеуметтік міндеттемелерін толық сақтауы керек [4].

Әр түрлі әдебиеттерде келтірілген қоғамның қалыпты дамуын қамтамасыз ететін әлеуметтік саясаттың міндеттерін қорытындылай келе, мыналарды бөліп көрсетуге болады: адамды және оның негізгі әлеуметтік-экономикалық құқықтарын қорғау, әр адамның және тұтастай қоғамның әл-ауқатын жақсарту үшін жағдай жасау, әр түрлі әлеуметтік топтардың белгілі бір мәртебесін және олардың арасындағы қатынастарды сақтау, әлеуметтік құрылымның қалыптасуы мен көбеюін, әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту (тұрғын-үйкоммуналдық қызметтер, көлік және байланыс, білім беру, денсаулық сақтау, ақпарат), қоғамдық өндіріске қатысудың экономикалық ынтасын қалыптастыру, адамның жан-жақты дамуына, оның қажеттіліктерін қанағаттандыруға және жұмыс орындарында еңбек мүмкіндігіне жағдай жасау [2].

Жалпы, әлеуметтік саясат дегеніміз – қоғамның әлеуметтік дамуын басқаруға, оның әлеуметтік саласын жетілдіруге, жеке тұлға мен халықтың әлеуметтік топтарының әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандыруға және үйлестіруге бағытталған қызмет. Ол тиісті әлеуметтік институттардың қызметін реттеу арқылы көрінеді, олардың арасында Отбасы, меншік, білім беру жүйесі, денсаулық сақтау, мәдениет, бұқаралық ақпарат құралдары, қоғамдық бірлестіктер маңызды рөл атқарады.

«Әлеумет» саясатпен тығыз байланысты термин – бұл әлеуметтік мемлекет, яғни саясаты адамның лайықты өмірі мен еркін дамуын қамтамасыз ететін жағдайлар жасауға бағытталған Мемлекет. Әлеуметтік мемлекет ұғымы Батыс Еуропада екі негізгі фактордың әсерінен пайда болды: екінші дүниежүзілік соғыстың нәтижесі ретінде және әлеуметтік процестің либералды теориясындағы бұзылыстың көрінісі ретінде. Бірқатар еуропалық және ресейлік авторлар әлеуметтік мемлекеттің үш түрін ажыратады және бұл типология әлеуметтік саясаттың типологиясымен тығыз байланысты:

1. Либералды (немесе шектеулі) әлеуметтік мемлекет. Мемлекет халықтың аз қамтылған бөлігінің өмір сүру көздерін (жәрдемақыларын) бюджет арқылы қаржыландырады. Жәрдемақы беру ережелері өте қатал, жәрдемақы аз, ал билік еңбекке қабілетті алушыларды жұмысқа орналастыруға тырысады – оларды жәрдемақыдан жалақыға ауыстыруға тырысады. Дәстүрлі мысал ретінде АҚШ, жақында-Ұлыбритания, Канада және Австралияны көрсетуге болады.

2. Консервативті (немесе корпоративті) әлеуметтік мемлекет. Әлеуметтік қамсыздандырудың кепілі мемлекет болып табылады және ол әртүрлі сақтандыру қорлары арқылы қаржыландырылады. Әлеуметтік қамтамасыздандыру деңгейі жұмыс өтіліне, жалақы деңгейіне байланысты, ол мемлекет үшін ерекше маңызды іс. Мысалы мемлекеттік қызмет көбінесе белгілі бір жеңілдіктермен, зейнетақымен және медициналық қамтамасыз етумен жүргізіледі. Классикалық мысал ретінде – Германияны аламыз. Жалпыәлеуметтік мемлекет тер Еуропада көп таралған.

3. Әлеуметтік-демократиялық әлеуметтік мемлекет. Оның құқықтық негізі-барлық азаматтарды тең әлеуметтік қамсыздандыру. Мемлекеттік саясаттың маңызды бөлігі-толық жұмыспен қамту саясаты. Егер Әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі азаматтардың әл-ауқатын сақтау үшін жеткілікті болса, онда бұл өте қымбат. Сондықтан Швециядағыдай салықтарды өте жоғары деңгейде ұстап тұруға немесе әл-ауқаттың ең төменгі деңгейін мемлекет

қамтамасыз ететін екі деңгейлі жүйені құруға тура келеді, ал одан тыс сақтандыру қорынан немесе басқа көздерден зейнетақы немесе жәрдемақы болуы мүмкін.

Кез келген түрдегі әлеуметтік мемлекеттің негізгі параметрлері: 1) әлеуметтік салаға арналған бюджет пен бюджеттік аударымдар мөлшерін қалыптастыратын сақтандыру әлеуметтік аударымдарының дамыған жүйесі және салықтардың жоғары деңгейі; 2) халықтың барлық топтары үшін көрсетілетін қызметтер мен әлеуметтік қызметтердің дамыған жүйесі; 3) билік бөлінісі жүзеге асырылған дамыған құқықтық жүйе, биліктің әрбір тармағының функциялары нақты іске асырылған Әлеуметтік жұмыстың нормативтік-құқықтық базасы, мемлекеттік органдардың, азаматтық қоғамның және жеке бастамалардың өзара іс-қимылы пысықталды.

Қазақстанда әлеуметтік саясат әлеуметтік кепілдіктер мен жеке жауапкершілік қағидаттарына негізделеді, бұл мынадай бағыттарға шоғырлануды көздейді:

1. Әлеуметтік саясаттың жаңа принциптері:
 - 1.1. Ең төменгі әлеуметтік стандарт;
 - 1.2. Атаулы әлеуметтік қолдау;
 - 1.3. Өңірлердегі әлеуметтік теңгерімсіздік проблемаларын шешу;
 - 1.4. Жұмыспен қамту және еңбек саясатын жаңғырту;
2. Ананы қорғау. Әйелдерге үндеу;
3. Баланы қорғау;
4. Ұлт денсаулығы - табысты болашақтың негізі:
 - 4.1. Денсаулық сақтау саласындағы негізгі басымдықтар;
 - 4.2. Балалардың денсаулығын қамтамасыз етудің жаңа тәсілдері;
 - 4.3. Медициналық білім беру жүйесін жақсарту;
 - 4.4. Ауылда медициналық қызмет көрсету сапасы;
 - 4.5. Дене шынықтыру мен спортты дамыту [6].

Қорытынды

Әлеуметтік саясатты жан-жақты қарастырамыз, ол өмір сүру сапасын жақсартуды ғана емес, сонымен бірге қоғамның негізгі мақсаттарын жүзеге асыру үшін әлеуметтік субъектілер арасында туындайтын қатынастар жүйесін білдіреді. Әлеуметтік саясаттың субъектілеріне тек мемлекет қана емес, мемлекеттік әлеуметтік саясатты әзірлеуге және іске асыруға әсер ететін жеке азаматтар мен әлеуметтік топтар жатады.

Біздің елімізде болып жатқан трансформациялық процестерге байланысты жаңа әлеуметтік-саяси және экономикалық жағдай қазақстандық қоғамның әлеуметтік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, халықтың осал топтарын қолдауын, халықтың негізгі әлеуметтік кепілдіктерін нығайту, қоғам өмірінің әлеуметтік инфрақұрылымын дамыту міндеттерін алға тартады. Бұл міндеттерді шешуде әлеуметтік жұмыс пен халықты әлеуметтік қорғауға маңызды рөл беріледі, олар адам ресурстарының дамуына әсер етуге, әлеуметтік тәуекелдерді, қауіптер мен оларды азайтуға, халықпен алдын-алу жұмыстарын жүргізуге бағытталған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әлеуметтік саясат / өңд. Холостова Е. И., Климантова Г. И. - Юрайт баспасы, 2013..
2. Гуров А. В., Инютина С. В. Әлеуметтік саясат. - Белгород: кооперативті білім, 2005. – 244 б.
3. Урванцева Т.В.Әлеуметтік саясат – Киров: Вятку баспасы, 2007. – 122 б.
4. Әлеуметтік саясат: оқулық. — : Санкт-Петербург басқару және экономика университетінің баспасы, 2011. — 236 с
5. В. Д. Роик "Әлеуметтік саясат. Теория және тарихы: жоғары оқу орындарына арналған оқулық / В. Д. Роик. - Мәскеу: Юрайт Баспасы, 2020. — 436 б. - ISBN 978-5-534-13439-1. // Юрайттың білім беру платформасы. - URL: <https://urait.ru/bcode/459108> (қаралған күні: 28.03.2022).

6. Қазақстан Республикасының Президенті—Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты"атты Қазақстан халқына Жолдауы, 2012 жылғы 14 желтоқсан. <https://www.akorda.kz>